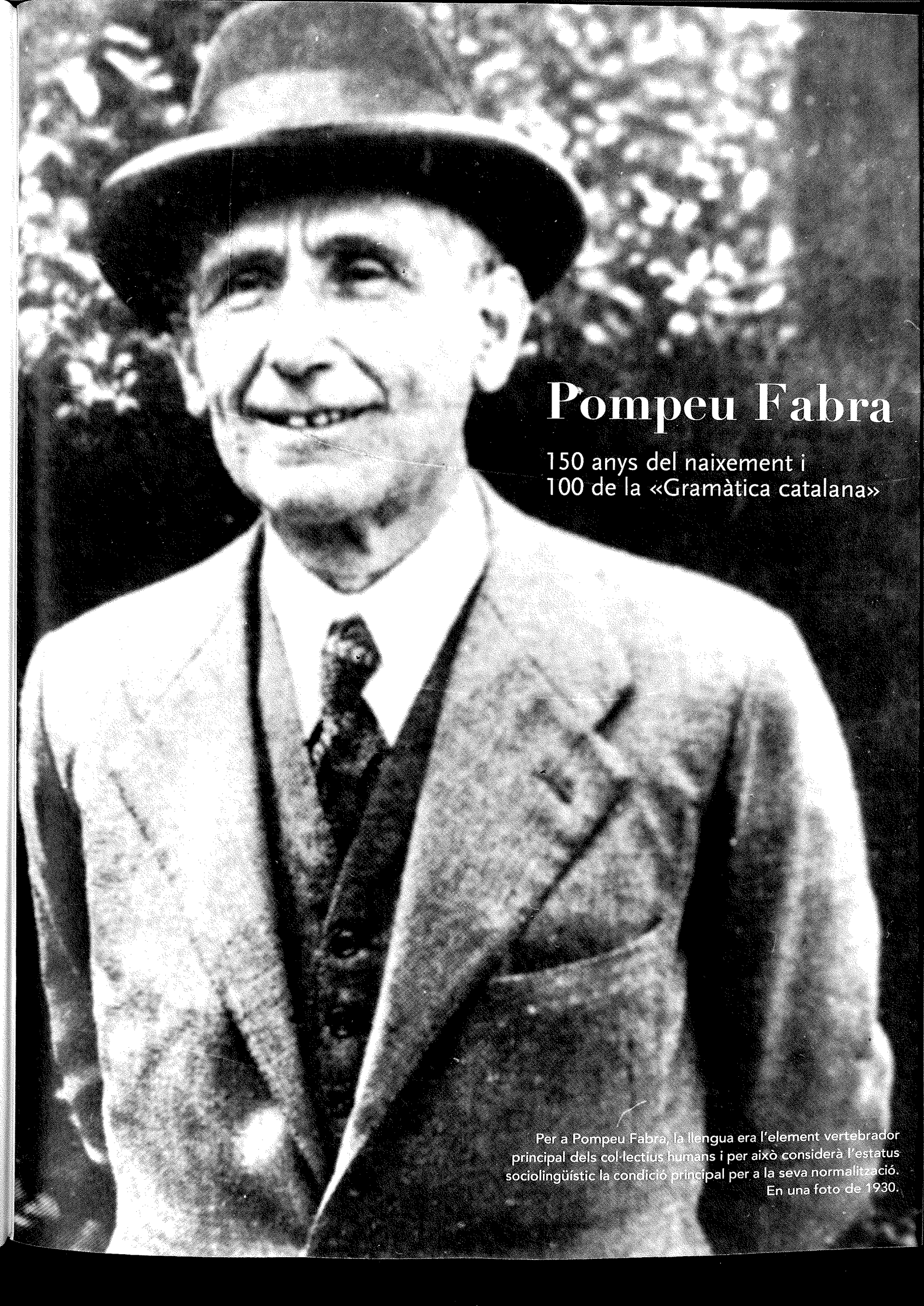

Pompeu Fabra

150 anys del naixement i
100 de la «Gramàtica catalana»

Per a Pompeu Fabra, la llengua era l'element vertebrador principal dels col·lectius humans i per això considerà l'estatus sociolingüístic la condició principal per a la seva normalització. En una foto de 1930.

Pompeu Fabra

la vigència d'una ideologia lingüística

per Joan Martí i Castell

Han passat molts anys des que Pompeu Fabra elaborà i consolidà la normativa de la llengua catalana, i des que es feu, amb grans fatigues, que s'acceptés en tots els Països Catalans.

El transcórrer de la història demana que qualsevol obra sigui revisada, matisada, corregida, per a millorar-la, si cal. Tanmateix, respecte a la fabriana, em fa la impressió que s'ha produït un distanciament forçat, que podria desembocar en reelaboracions que provocarien perills greus quant a la supervivència del català.

En l'espai reduït de què dispenso, miraré de destacar algunes idees que el mestre considerà essencials, que em penso que encara ho són avui, i que, en canvi, potser no es mantenen amb la integritat que caldria.

A causa del fenomen de la globalització, que tendeix a l'homogeneïtzació perniciosa en benefici dels més poderosos, s'ha fet predominant la convicció reduccionista, pragmàtica i lesiva que les llengües serveixen solament per a comunicar-se, per a entendre's. Fabra en sabia moltes; pogué, per tant, experimentar la diferència en l'ús entre la que és pròpia i les altres. Les llengües són per a comunicar-se, certament, però esdevenen sovint, cadascuna en l'àmbit que li correspon, *elements vertebradors* principals dels col·lectius humans. S'ha difuminat sensiblement la relació *llengua/nació* o *llengua/idiosincràsia*, perquè hom ha relativitzat el sentit i la transcendència del concepte «identitat». Els idiomes no són asèptics: reflecteixen específicament la realitat. No sembla que hagi de perdre mai vigoria el principi capital de Fabra que la nació és la llengua tant com la llengua és la nació. Justament el valor capital de la codificació del català fou, sens dubte, l'objectiu de retornar-li el caràcter de *llengua nacional*, que amara tota la seva tasca i que presideix el seu capteniment personal: «Quan tractem de retrobar la nostra pàtria ens trobem en

la unitat de la llengua» (Pompeu Fabra, *Obres Completes*; direcció: Jordi Mir i Joan Solà, vol. 9, Barcelona 2013, pàg. 380 [OC]); «Partint d'una llengua familiar hem arribat a aconseguir una llengua que és digna d'ésser la llengua nacional d'un poble culte» (OC, vol. 9, pàg. 363).

Conseqüència d'aquesta voluntat, s'anticipà sociolingüísticament a considerar l'*estatus* com la condició principal per a la seva normalització. Avui, convençuts que totes les llengües mereixen el mateix respecte, caiem en el parany de deduir-ne que totes són iguals. No. Com no som iguals les persones. Si més no, unes (llengües i persones) tenen més poder que unes altres i, per això, freqüentment s'hi imposen. És lamentable, però ha estat sempre així. No hem de desaprendre de Fabra que la normalitat del català

depèn prioritàriament, més que del nombre de parlants, que també, del fet que no sigui una *llengua subordinada* a cap altra. Fabra perseguia el fi d'arribar a retrobar l'idioma modern «que hauria sortit de la nostra gloriosa llengua

medieval sense l'acció pertorbadora de l'espanyol» (OC, vol. 7, Barcelona 2010, pàg. 436). Sabia del desequilibri enorme de forces entre el català i l'espanyol; *denuncià el bilingüisme* català/castellà, brutalment asimètric, imposat als Països Catalans: «l'ésser bilingüe és una cosa funesta per a un poble» (OC, vol. 9, pàg. 387); «com a nacionalistes no podem estar satisfets de l'Estatut ni de l'article que es refereix a l'ús de les dues llengües catalana i castellana alhora» (OC, vol. 9, pàg. 389). Als nostres dies, la realitat, en aquest sentit, no ha canviat substancialment. Això no obstant, s'ha estès la idea, fins i tot des del Govern de la Generalitat de Catalunya, que el català es troba en una situació prou sostenible i satisfactòria, puixant; la qual cosa empeny a actituds de relaxament en tots els sentits.

Fabra s'aplicà a ordenar l'idioma, conscient, tanmateix, que el fet mateix de posseir una prescripció en tots

«Partint d'una llengua familiar hem arribat a aconseguir una llengua que és digna d'ésser la llengua nacional d'un poble culte.»

Amb Josep Miracle, corregint les proves del Diccionari general.

els nivells no era suficient; calia, endemés, deslliurar-lo de qualsevol dependència que el fes secundari, perquè no acabés essent residual. Per això, tot i que fou condescendent en els debats a la recerca de solucions normatives, mai no es deixà endur per l'actitud de mirar d'arribar a la construcció d'un *català fàcil*, que acontentés tothom, entre altres raons perquè advertia que era una finalitat absurda, sense cap sentit, que acabava servint per a justificar un major acostament encara al castellà. La *genuïtat* fou un principi a què mai no renuncià, en favor precisament de salvaguardar-li l'esperit, sense el qual no podria mai ésser una llengua de prestigi, de poder; i per això tractà prioritàriament de llevar les *interferències abusives i opressives de l'espanyol*. Ni el costum, ni l'arrelament, ni l'amplitud d'ús no foren per a ell una justificació suficient per a acceptar castellanismes que ja s'hi havien introduït o que poguessin introduir-s'hi.

El català era amenaçat per l'espanyol i, consegüentment, calia que es tractés amb una cura especial, no pas com si fos una llengua sense conflictes de risc. Amb una intel·ligència diàfana, definí la labor de codificació fonamentalment com de *descastellanització* (llengua i poder): «L'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització...» (OC, vol. 7, pàg. 137); «...si no ens corregim, el català esdevindrà un dialecte del castellà» (OC, vol. 9, pàg. 430). Considero que dissortadament aquests mots de Fabra actualment continuen essent

plenament vigents; per paradoxal que pugui semblar, potser encara més que no en el seu temps, a causa del multilingüisme i de la consegüent debilitació de les identitats estesos arreu, que caracteritzen la mundialització. Nogensmenys, fa la impressió que una part important de la societat, sense excloure'n alguns professionals de la llengua, s'estima més la solució d'admetre —i fins i tot de readmetre!— formes de l'espanyol, com una operació de conciliació, sense comptar què significa exactament acollir influències de la llengua de l'Estat que es pretén que sigui predominant i fins i tot única. Per aquest camí, ens aboquem inconscientment en la via de la *invisibilitat creixent del català* en favor de la llengua subordinant.

He dit que Fabra fou condescendent, però cal afegir-hi que estava del tot convençut que una condició era indispensable: *la disciplina respecte a una sola normativa compacta*. Sense negar que en tots els nivells de la gramàtica hi ha casos que poden resoldre's amb més d'una possibilitat; sense deixar de comprendre que els registres socials i la pertinença geogràfica dels usuaris obliguen a una selecció adequada i, de vegades, relativament flexible, entengué que s'ha de qualificar d'*incorrecte, sense eufemismes, allò que ho és*. No fer preceptiu l'ús de les llengües implica l'abandó anàrquic de la classificació sense complexos de les solucions en bones o no bones, i el recurs a qualificacions «suaus» que impedeixen als parlants estar segurs del grau i la qualitat de llur competència, malgrat

El despatx de Fabra a la sala on es va fer la primera reunió de l'Institut.

que ells mateixos vulguin ésser rigorosos i respectuosos. Per què hauriem de témer les expressions *parlar correctament* o *incorrectament*? No són, en la realitat de qualsevol idioma, les dues maneres d'emprar-lo? Fabra arribà a dir: «...en la majoria de les qüestions sintàctiques, els gramàtics es limiten a assenyalar la solució bona sense imposar-la [...] ja seria potser hora de convertir les innovacions facultatives en obligatòries...» (OC, vol. 7, pàg. 455). Ell, que no era purista; que sobresortí com a persona de bon gust, elegant, refinada, no s'estigué d'usar mots semànticament durs, de retret, per a rebutjar els errors lingüístics clars; n'esmento solament alguns ben especialment significatius: *supeditació*, *vergonya*, *traïció*, *intolerable*, *saboteig*, *extirpació*, *contaminació*, *invasió*... Pensava que no es podia permetre la delicadesa d'allò que avui qualifiquem de «políticament correcte»; estava segur que l'error consentit és molt més que una falta gramatical: és també i particularment un menyspreu inacceptable a la lleialtat lingüística i nacional. I crec que cap sociolingüista d'arreu podria desmentir amb arguments sòlids aquesta visió fabriana, fins i tot si l'apliquem a una llengua en situació no complicada, sinó d'estatus sòlid i de prestigi social destacable, sense conflictes.

El mestre separava, des de la complementarietat, l'*oralitat* i l'*escriptura*. Sabia que en totes les llengües hi ha una distància entre ambdues, però que calia salvar-ne el divorci. Entenia que els progressos en el millorament de la llengua literària havien de repercutir en el de la parlada espontàniament; i a l'inrevés, que la socialització de determinats usos en l'oralitat podien integrar-se en l'es-

criptura. Em permeto d'opinar que no compartiria no solament un parlar molt contaminat que es reflecteix en la formalitat dels mitjans de comunicació, sinó tampoc una literatura de creació excessivament oberta a la permissió de solucions gens cultes, de les quals, als nostres dies, ben pocs es lamenten. Davant l'estat de degradació de l'idioma amb què es trobà, Fabra prengué com a punts de referència ineludibles el coneixement de la *literatura antiga*: «La coneixença del català antic ens ha permès de retrobar una gran part del nostre lèxic que havíem perdut [...] sobretot ens ha fornít els mitjans de redreçar la nostra sintaxi...» (OC, vol. 7, pàg. 602), i el dels *dialectes*, amb la convicció, això no obstant, que, a la fi, el català literari modèlic havia d'ésser el dels bons escriptors coetanis. Atorgava, doncs, als creadors de la prosa literària, juntament amb l'escola i els mitjans de comunicació, la responsabilitat social més decisiva per a consolidar un bon domini lingüístic dels parlants.

Era coneixedor de la *variació geolèctal*, fins on ho permetien les circumstàncies i les publicacions científiques. Se li retreu que per a la codificació se centrés bàsicament en el dialecte central. Mai no ho negà. Les llengües neollatines han partit totes principalment d'un parlar per a construir-ne la normativa. Però en l'elaboració de la preceptiva aplicà sistemàticament, com a autoexigència metodològica, el *criteri composicional*; sabia que tots els dialectes són la llengua i que la llengua és el conjunt de tots els dialectes que li pertanyen. No obstant això, no se li escapà que la reivindicació d'incloure en la normativa solucions particularistes pot comportar una *actitud localista* que dugui

a la fragmentació: «la nació que ens governa des de fora ha procurat —i procura encara—, per tots els mitjans, de fomentar i accentuar la divergència entre els països catalans» (OC, vol. 9, pàg. 680). Entengué que la construcció d'una llengua nacional és un procés que va de l'heterogeneïtat a l'homogeneïtat, i que la debilitat d'un idioma s'evidencia sobretot pel procés invers: de l'homogeneïtat a l'eterogeneïtat. La unitat nacional requereix la unitat lingüística, es retroalimenten: «Molts catalans semblen ignorar encara el que és una llengua literària. Nosaltres la tinguérem a l'edat mitjana, una llengua on traspuaven a penes les varietats dialectals, llavors existents com ara: ni Bernat Metge escrivia en el seu barceloní; ni Ausias March, en el seu valencià; ni Ramon Llull, en el seu mallorquí. El parlar peculiar de cada escriptor no feia sinó matisar lleument la llengua escrita sense rompre'n la unitat» (OC, vol. 9, pàg. 264).

En el camp de la didàctica moderna de la llengua, subratlla que s'hi ha de tenir com a finalitat principal l'ús correcte: «...es necessita la gramàtica, però no "massa" gramàtica [...] nosaltres no hem pas vingut tots en aquest món per dedicar-nos a la lingüística [...] El que ens proposem nosaltres, els que ensenyem català, és que els alumnes adquireixin aquells coneixements i aquelles regles que els siguin necessàries per escriure bé el català». (OC,

vol 9, pàg. 417-419); «L'essencial no és que el noi aprengui les definicions de les parts de l'oració, sinó que sàpiga distingir-les» (OC, vol. 2, Barcelona 2006, pàg. 209).

Que Fabra era meticulós i estricte en el respecte a la pulcritud i a l'exactitud, ho demostra, ultra que en tota la seva producció, amb sentiments personals, que l'arriben a desolar per un sol error; escriví el que segueix, del pròleg de la seva gramàtica de 1912, en castellà, que Joan Coromines qualificà d'obra mestra i de què Antoni M. Badia i Margarit afirmà que és la més sòlida de Fabra: «M'heu ben fastiguejat. No us avia dit que volia veure noves proves del pròleg? Gràcies a la vostra precipitació, surt ara el pròleg amb un bunyol [...] el bunyol d'ara no té remei. M'heu ben aigualit el goig de veure acabada la gramàtica.» (OC, vol. 8, Barcelona 2011, pàg. 256).

Mario Roques, en el prefaci de la *Grammaire catalane* de Pompeu Fabra (París 1984), entre d'altres coses diu: «...M. Fabra est autre chose qu'un grammairien [...] il est aussi un créateur et un législateur, un "docteur de la loi" [...] à unifier la diversité des parlers catalans et tout d'abord à mettre de l'ordre, de la régularité, de la simplicité et de la raison dans le chaos orthographique où se perdait encore le catalan» (OC, vol. 2, pàg. 525-526).

La millor gratitud als bons mestres és seguir-ne l'exemple.

**SERRA
D'OR**

Subscriu-te a la cultura

I FES-HO CÒMODAMENT

PAPER

59,80 €/ANY

(11 NÚMEROS)

www.pamsa.cat

93 245 03 03 ext. 2110

DIGITAL

35,99 €/ANY

(11 NÚMEROS)

www.iquiosc.cat/serra-d-or

